

Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми

Сельма Лагерлеф

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Сенюк О. Д.

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Nils Holgersson underbara resa genom Sverige av Selma Lagerlöf,
B. I, II, Stockholm, Svenska Bokförlaget, 1946.

Переклад із шведської Ольги Сенюк

Ілюстрації Мері Гамільтон Фрай

Про пригоди Нільса, невгамовного бешкетника, що кривдив пташок і тварин, розповідає книга відомої шведської письменниці Сельми Лагерлеф. За свою неслухняність доскочив хлопець лиха — перетворився на карлика. На щастя, пожаліли його гуси, що верталися з вирію, взяли з собою. З ними він подорожує по всій Швеції і, навчений бідою, силкується зробити якомога більше добра і людям, і звірам.

Розділ перший. ХЛОПЧИК І ГНОМ

1

Був собі колись в одному шведському селі хлопчик на ім'я Нільс — худенький, цибатий, з біленьким, як прядиво, чубом. Тата й мами він не слухався, вчитися не хотів, любив тільки їсти та спати, та ще й був страшенний збитошник — усім від нього перепало.

Якось у неділю Нільсові батьки збиралися до церкви. Хлопчик зрадів: він залишиться вдома сам один і робитиме, що йому заманеться.

«Тепер мені ніхто не завадить узяти татову рушницю й стрільнути», — міркував він.

Та батько ніби прочитав синові думки, бо, вже виходячи з хати, зупинився на порозі й сказав:

— Якщо ти не хочеш іти з нами, то берись за уроки. Чуєш?

— Чую, тату, — мовив Нільс, а сам подумав, що сидітиме над книжкою, лиш доки тато з мамою вийдуть з хати.

Мати вернулася, дістала з полиці книжку, розгорнула її на потрібній сторінці й поклала на стіл біля вікна. Потім присунула до столу велике батькове крісло, на яке досі ніколи не дозволяла Нільсові сідати.

Нільс стежив за матір'ю і думав, що дарма вона так клопочеться: все одно він прочитає не більше як одну-дві сторінки. Але батько знову ніби зазирнув йому в душу. Він підступив до сина й суворо наказав:

— Гляди мені, читай уважно! Доки ми повернемось, щоб ти вивчив усі уроки. Я сам тебе перевірю.

— Тут чотирнадцять з половиною сторінок, — докинула мати. — Берися відразу, щоб устиг прочитати, поки ми прийдемо.

Нарешті батько й мати пішли. Нільс став на поріг, подивився батькам услід і подумав: «Їм то що, посадили мене за книжку й раді-радісінькі».

Проте батько з матір'ю були зовсім не раді, а навпаки, засмучені. Хоч жили вони бідно і тільки й мали землі, що маленький садочок біля хати, однак не цим журилися. Їх гризла думка: що то вийде з їхнього сина.

У батька боліло серце, що Нільс байдужий до науки та лінивий і годиться хіба що гусей пасти. Мати непокоїлася тим, що хлопець вовкуватий і злостивий, жорстокий з тваринами і непривітний до людей.

— Хоч би він нарозумився, — зітхнула вона, — а то не йдись на що, встряне в якусь халепу й доведе нас до біди.

Тим часом Нільс міркував, братися йому за книжку чи ні. Думав-думав і зрештою поклав собі цього разу послухатись. Він умостився в кріслі й почав стиха швиденько читати. Минула хвилина, друга, одноманітне бурмотіння нагнало на нього сон, і він почав куняти.

А надворі стояла чудова година. Хоч була ще тільки половина березня, однак Нільсове село лежало на самому півдні Швеції, і там уже буяла весна. Щоправда, дерева ще стояли голі, але вже набросилися, в рівчаках джурчала вода, обабіч вулиці зацвів підбіл, кущі вздовж кам'яних огорож зробилися брунатні, блискучі.

Буковий ліс за селом ніби набрякав і дедалі ставав густіший. А вгорі простяглася чиста блакить.

Крізь відчинені двері чути було щебетання ластівок. На подвір'ї походжали кури й гуси, в хліву ревли корови: вони теж зачули весну.

Хлопчик раз у раз клював носом, проте намагався прогнати від себе сон.

«Ні, я не спатиму, — думав він, — бо так і до обіду не докінчу читати».

Та зрештою він незчувся, як задрімав.

Нільс не знав, довго він спав чи ні, аж раптом його збудив якийсь шурхіт.

На підвіконні, якраз проти хлопця, стояло невеличке люстерко, і в ньому відбивалась майже вся кімната. Підвів хлопчик голову, зиркнув у люстерко і мало не скрикнув з подиву.

Скриня! Важке віко матеріної скрині відчинене!

Ту велику дубову скриню, оковану залізом, мама нікому не дозволяла відчиняти. В ній вона тримала речі, що дістала у спадок ще від бабусі: старосвітські сукні з грубого домашнього сукна, вишиті різнобарвним бісером сорочки, білі, як сніг, накрохмалені очіпки, важкі пряжки та ланцюжки. Тепер такого одягу вже не носили, і мати не раз хотіла його продати, та в останню мить їй ставало жалко бабусиних речей. Ідучи з дому, мати ніколи не лишала скриню відчиненою, а надто як Нільс був у хаті сам. І сьогодні теж замкнула, хлопчик бачив.

То хто ж її відчинив?

Нільсові стало лячно. Може, поки він спав, до хати заліз злодій? Може, він ховається десь у кутку? Хлопчик боявся поворухнутись і не зводив очей з люстерка. Він сподівався побачити в ньому злодія.

Раптом Нільс помітив на краєчку скрині якусь тінь. Ось вона заворушилась...

Невже то йому ввижається? Хлопчик придивився пильніше і зачудовано роззявив рота.

На скрині сидів — хто б ви думали? Гном! Справжнісінький гном у чорному каптанці з білим мереживним коміром і манжетами, в штанях і крислатому капелюсі. Панчохи в нього були підв'язані під коліньми пишними бантами, а на черевиках поблискували срібні пряжки. Обличчя гном мав старе, зморшкувате.

Нільс багато чував про гномів, проте ніяк не сподівався, що вони такі маленькі. Адже цей, на скрині, був завбільшки з палець.

Гном витяг вишиваного очіпка і так захоплено його роздивлявся, що й не помітив, як хлопчик прокинувся.

Нільс був страшенно вражений, однак страх його минувся. Бо хіба можна боятися такого маленького чоловічка!

Поки той, забувши про все на світі, милувався чудовим старовинним візерунком, хлопчик розмірковував, яку б його встругнути капость. Може, вштовхнути гнома до скрині і заляпнути віко?

Однак Нільс не наважився торкнутися гнома рукою, тому він озирнувся по кімнаті, шукаючи, чим би його штовхнути. Він глянув на канапу, потім перевів погляд на плиту, на мисник, на відро з водою біля дверей, на заставлену всякою всячиною шаховку. Далі зирнув на татову рушницю, що висіла на стіні. Нарешті погляд його спинився на сачкові для метеликів, що висів на цвяшку біля самого вікна. Ось це йому й треба!

Нільс обережно підвівся і схопив із цвяха сачок. Хляп! — і гном опинився в пастці!

Хлопчик сам не сподівався, що йому так пощастить. Гном полетів у сачок сторч головою і безпорадно борсався на самому дні.

Нільс не знав, що йому робити з полоненим. Він тільки розмахував сачком, аби гном не видряпався і не втік.

— Слухай-но, Нільсе, — озвався нарешті гном, — відпусти мене на волю. Я вже багато років допомагаю вашій родині, тож зглянься надо мною. Я тобі дам золотого завбільшки з татів годинник.

Нільс подумав, що одна монета — надто малий викуп. Проте він уже й сам радий був спекатись гнома. Тому хлопчик перестав вимахувати сачком.

Гном, спритно чіпляючись за сітку, видряпався вже майже на самий верх, коли Нільсові раптом спало на думку, що можна було б зажадати від полоненого ще одного: хай зробить так, аби уроки вивчились самі собою.

І він знову труснув сачком.

Та враз хлопець дістав такого ляпаса, що випустив із рук сачка і брязнув на підлогу...

2

Коли Нільс отямився, то побачив, що він у хаті сам один. Від гнома й сліду не залишилось, скриня була зачинена, а сачок висів на цвяшку, там де й завжди.

Якби обличчя не горіло від ляпаса, ніби хто його ошпарив, хлопчик подумав би, що це йому тільки приснилося.

«Звичайно, тато й мама скажуть, що я все вигадав, — міркував він. — Не повірять, що я через гнома не вивчив уроків. Краще відразу взятися за книгу».

Однак, ступивши кілька кроків, Нільс зупинився. Сталось щось дивне. Не могла ж кімната вирости! Але чого ж тоді йому так довго треба йти до столу? А що зробилося з кріслом? На вигляд воно ніби таке саме, як було, та чомусь хлопчикові довелося спинатись на поперечки, щоб сісти на нього. І стіл теж виріс — до нього не дотягтися з крісла, хіба що стати на бильце.

— Що за напасть! — вигукнув Нільс. — Чи не зачарував гном і крісло, і стіл, і геть усю кімнату?

Книжка теж лежала на столі і на вигляд була ніби така сама, проте й з нею щось сталося, бо Нільс не міг прочитати й слова, доки не виліз на саму сторінку.

Він ледве здолав кілька рядків, а тоді випадково підвів голову, позирнув на люстерко і здивовано скрикнув:

— О, а це хто?

Бо в дзеркалі він помітив маленького гнома, одягненого в шкіряні штанці та картату сорочку.

— А вбраний він точнісінько так, як я, — по хвилі мовив Нільс і посварився на гнома кулаком.

Чоловічок у дзеркалі теж посварився кулаком.

Нільс смикнув себе за чуба, і гном у дзеркалі смикнув себе за чуба.

Нільс крутнувся на п'ятах, і хлопчик у дзеркалі зробив те саме. Нільс зазирнув за люстерко, чи, бува, не сховався хтось за ним. Та все дарма: там не було нікого.

І тоді Нільса охопив розпач. Він збагнув, що гном зачарував його, і той малесенький хлопчик у дзеркалі — це він сам, Нільс Гольгерсон.

«А може, це тільки сон? — подумав він. — Може, треба трошки почекати, і все мине?»

Хлопчик став перед люстерком і на хвилюк зажмурився. Потім розплющив очі, та дарма: він ані на палець не побільшав. Усе залишилось таке саме — білявий чуб, ластовиння на носі, латки на штанцях, поцеровані шкарпетки — геть усе, тільки набагато меншого розміру.

«Треба шукати гнома,— вирішив Нільс. — Може, він просто пожартував? Знайду його й помирюся!»

Нільс зіскочив на підлогу й заходився шукати. Він зазирнув за крісло, під шафу, під канапу, заповз навіть у мишачу нірку — тепер йому це було не важко зробити, — проте гнома ніде не знайшов.

Хлопчик плакав, обіцяв, що більше нікому не скаже поганого слова, ніколи не скривдить жодної тварини. Аби тільки знову стати людиною, він буде добрий і слухняний. Та хоч що він казав, нічого не допомагало.

Раптом Нільс згадав, як мама розповідала, ніби гноми полюбляють жити в стайні, й надумав пошукати ще біля корів. На щастя, двері стояли відчинені, а то хлопцеві тепер годі було б дотягнутися до клямки.

Нільс вибіг у сіни. Де ж його дерев'яні капці? Адже, як водиться в шведських селах, він залишив їх у сінях, а в кімнаті сидів у самих тільки шкарпетках. І що робитиме він з тими великими важкими шкарбунами, коли він такий маленький? Та враз Нільс помітив біля порога пару маленьких калмиків. Тоді він засмутився ще дужче.

«Виходить, гном не забув зачарувати і моє взуття, — подумав він. — Отож не скоро я позбудуся лиха».

На старій дубовій дошці, що лежала перед сінешніми дверима, вистрибував горобець. Побачивши хлопчика, він загукав:

— Цвірінь! Цвірінь! Гляньте лишень на Нільса, гусячого пастуха! Гляньте на крихітку Нільса Гольгерсона!

Тоді гуси та кури й собі повернули до хлопчика голови і зняли галас.

— Ку-курі-ку! — заспівав півень. — Так йому й треба! Він скуб мене за гребінь! Ку-курі-ку!

— Так йому й треба! Так йому й треба! — підхопили кури. А гуси підійшли ближче і, витягаючи голови, питали:

— Хто це зробив? Хто це зробив?

Але найдивовижніше було те, що Нільс розумів їхню мову. Він так розгубився, що не міг і кроку ступити, тільки стояв на порозі, слухав і думав:

«Це, певно, через те, що я став гномом. Саме тому я й розумію їх».

Однак хлопчик не міг довго терпіти, щоб кури тішилися з його нещастя. Він шпурнув у них камінцем і крикнув:

— Ану цитьте, а то я вам дам!

Проте Нільс забув, що тепер він став маленький і кури вже не бояться його. І справді, вони відразу накинулись на нього, почали дзьобати й закричали ще дужче:

— Так йому й треба! Так йому й треба!

Нільс спробував утекти від курей, але вони бігли за ним слідом і правили своєї.

Кури, певне, не дали б малому спокою, якби на подвір'ї не з'явилася кішка. Побачивши її, вони одразу стихли і, ніби нічого й не сталося, почали далі порпатися в землі. Нільс кинувся до кішки.

— Люба кицю, — мовив він, — ти знаєш на нашому подвір'ї всі закутки й нірки. Будь така ласкава і скажи мені, де я можу знайти гнома?

Кішка відповіла не зразу. Вона сіла, згорнула хвоста гарним кільцем навколо передніх лап і поглянула на хлопчика.

Це була велика чорна кішка з білою латочкою на грудях і гладенькою шерстю, що аж вилискувала на сонці. На вигляд кішка здавалась дуже лагідною, навіть кігті втягнула в м'якенькі лапи і примружила сірі очі з вузьенькою щілинкою посередині.

— Звісно, я знаю, де живе гном, — по хвилі мовила вона солодким голоском. — Але ще не відомо, чи я захочу тобі сказати.

— Люба кицю, ти ж повинна мені допомогти! Хіба ти не бачиш, що гном зачарував мене?

Кішка ледь розплющила очі. В них блимнув зелений лихий вогник, однак відповіла вона так само лагідно:

— За що ж мені помагати тобі, га? Може, за те, що ти смикав мене за хвоста?

Нільс розсердився. Він забув, який він тепер малий і безсилий.

— Я ще й зараз можу смикнути тебе, як будеш така розумна! — крикнув він і кинувся до кішки.

І враз кішка змінилася. Шерсть у неї найжачилась, спина вигнулась, із пухнатих лапок висунулися гострі кігті, а широко розплющені очі запалали червоним вогнем. Нільсові навіть здалося, що перед ним якийсь небачений звір. Однак він не втік, а ступив ще крок уперед. Раптом кішка стрибнула на нього, звалила на землю, наступила передніми лапами на груди й роззявила пащу.

Хлопчик відчув, як пазури кішки впиваються йому в тіло, а гострі зуби кусають шию.

— Рятуйте! Рятуйте! — щосили заверещав він тоненьким голоском.

Однак ніхто не прийшов на допомогу, і Нільс подумав, що тут йому й смерть.

Та враз кішка сховала пазури і випустила Нільса з лап.

— Поки що досить, — мовила вона. — Я пускаю тебе задля твоєї матері — вона добра жінка і завжди годує мене молоком. Я лише хотіла показати тобі, хто з нас дужчий.

Сказавши це, кішка повернулась і пішла собі, тихенько муркочучи, знову лагідна й спокійна.

Нільсові було так соромно, що він чимдуж гайнув до стайні, ні на кого не озираючись.

У стайні було всього три корови, та, побачивши хлопця, вони так заревіли, що можна було подумати, ніби там їх цілих тридцять.

— Му! Му! Добре, що є на світі справедливість! — мукала одна.

— Му! Му! Еге ж! Таки є! — вторували інші дві.

Хлопчик хотів спитати їх про гнома, та де там: корови зчинили таке риковище, ніби до стайні забіг чужий собака, — били ногами, дзвеніли ланцюгами і замахувалися рогами.

— Ану підійди лишень, — казала одна, — я так тебе хвицну, що довіку пам'ятатимеш!

— Ходи ближче, — погрожувала друга. — Скуштуєш моїх рогів. Я тобі нагадаю, як ти пустив мені у вухо осу!

— Ну, чого стоїш? Я хочу віддячити тобі за те, що ти лупцював мене дерев'яними капцями! — гримала третя.

Нільс хотів сказати коровам, що він шкодує за свої вчинки і надалі буде чемний, хай тільки вони скажуть йому, де знайти гнома. Але корови і слухати його не хотіли. Хлопчик злякався, що котрась таки скине ланцюга і справді буцне його рогом, тому швиденько вийшов із стайні.

Тепер він переконався, що ніхто в дворі не хоче йому допомогти шукати гнома. Та гном, певне, й не зняв би чари, якби Нільс і знайшов його.

Хлопчик видряпався на кам'яну огорожу, зарослу ожиною й терном, яка оточувала їхню садибу, сів і почав думати, що йому тепер робити. Батько й мати прийдуть додому і будуть страшенно вражені. То буде диво на всю околицю. І старі, й малі з'їдуться поглянути на нього. А може, ще батьки виставлятимуть його на ярмарку?

Ні, про таке навіть страшно подумати! Краще хай би його взагалі більше ніхто не побачив.

О, який же він нещасний! У цілому світі немає хлопця, нещаснішого за нього. Адже він уже не людина, а якась химера.

Нільс окинув оком рідну оселю. Маленька побілена хатка, ніби прибита до землі стрімким величезним дахом, маленька стайня і городу стільки, що на ньому ледве можна обернути конем. Але тепер усе це стало для нього аж надто велике. Адже віднині за домівку йому могла правити хіба що нірка в коморі. Нільс сидів зажурений: йому здавалося, що більше він ніколи не стане великий.

А погода була чудова. Навколо дзюрчала вода, розпукувались бруньки, цвірінькали горобці. В блакитному небі чорніли табуни перелітних птахів, що поверталися з вирію. Їх було багато, але

хлопчик упізнав тільки диких гусей, що летіли ключами.

Гуси летіли ключ за ключем високо-високо, але все одно хлопчик чув, як вони кричали:

— Ми летимо в Лапландію! Ми летимо в Лапландію!

Помітивши домашніх гусей, що статечно походжали подвір'ям, вони спустилися нижче й гукали:

— Летіть із нами! Летіть із нами! Ми спішимо в Лапландію!

Домашні гуси витягали голови й пильно дослухалися. З кожним новим ключем вони дедалі більше хвилювалися, лопотіли крильми, пробували злетіти. Однак стара гуска бігала навколо них і лементувала:

— Геть подуріли! Геть подуріли! Летіти на голод і холод! — і, задерши голову, відповідала диким гусям: — Нам і тут добре! Нам і тут добре!

Клич диких гусей найбільше схвилював молодого гусака Мортена. Коли надлетів новий табун, він закричав:

— Пождіть! Я лечу з вами! Я лечу з вами!

Гусак розправив крила, підлетів, однак з незвички знову впав на землю.

Дикі гуси, певно, почули його, бо повільно завернули назад поглянути, чи він справді летить.

— Чекайте! Чекайте! — гусак знову спробував знятися.

Нільс сидів на огорожі і все це бачив і чув.

Таж Мортен найбільший їхній гусак! Тато й мама дуже жалкуватимуть, якщо він полетить.

І, зовсім забувши про те, що він малий та безсилий, хлопчик стрибнув з огорожі, кинувся межі гуси і схопив Мортена за шию.

— Стривай, не лети! Не лети, чуєш?

Але саме цієї миті Мортен збагнув, як йому треба відриватись від землі. Він не звернув на хлопця уваги, а разом з ним знявся в повітря.

Гусак злетів так раптово, що в Нільса запаморочилася голова. Поки він зрозумів, що все одно не втримає гусака, вони були вже високо в небі, і якби Нільс відпустив тепер гусакові шию, то напевне впав би додолу й розбився.

Єдине, що він міг зробити, це видертися Мортенові верхи на спину. Але втриматись на гладенькому пір'ї теж було не легко. Хлопчикові довелось міцно вхопитися обома руками за пір'їни, щоб не полетіти вниз.

Розділ другий. Верхи на гусакові

1

Нільс довго не міг отямитись. У вухах йому свистів вітер, біля нього лопотіли крильми й гелґотали тринадцятеро гусей. Хлопчик не знав, низько вони летять чи високо і в якому напрямку.

Врешті він трохи заспокоївся, але ще довго не зважувався глянути вниз. Він був певний, що як тільки гляне, то відразу ж упаде на землю.

Кінець кінцем Нільс таки змусив себе подивитися вниз. І йому здалося, що під ним розстелена величезна плахта, геть уся то в більших, то в менших чотирикутниках.

— Пробі, куди я попав? Що то за така величезна плахта? Я такої ще ніколи не бачив! — сказав він сам до себе, не сподіваючись, що йому хтось відповість.

Однак дикі гуси, що летіли поряд нього, загелґотали:

— Поля та пасовиська! Поля та пасовиська!

І тоді Нільс і сам збагнув, що то земля здавалась йому згори величезною картатою плахтою: він зрозумів, чому вона така строката. Ясно-зелені чотирикутники хлопчик упізнав найшвидше — то була озимина, що під снігом зберегла свій ясно-зелений колір. Жовто-сірі клітини — то ще не зорана з минулого літа стерня, брунатні — лани, засіяні конюшиною, а чорні — голі пасовиська або зоране поле. А оті темно-руді чотирикутники з жовтими

краями? Ну, звісно, це букові ліси. Адже старі буки, що ростуть посеред лісу, взимку голі, а молоді, по краях, зберігають сухе жовте листя до самої весни. Темні чотирикутники з сірими плямами посередині — то великі садиби з почорнілими солом'яними стріхами та брукованими подвір'ями. А зелені клітини з темними краями — сади з галявками. Галявки посередині вже вкрилися травою, а дерева й кущі по краях ще стояли голі.

Хлопчик мимоволі засміявся — надто кумедною здавалася згори земля.

Але дикі гуси з докором сказали йому:

— Родюча, добра земля! Родюча, добра земля!

Нільс відразу споважнів.

«Як я можу сміятися, коли мене спіткало таке лихо!» — подумав він.

Якийсь час хлопчик залишався похмурий, але потім знову засміявся. Адже йому ще ніколи не доводилося бувати так високо. І як же гарно летіти!

Коли Нільс трохи звик і вмовився зручніше, то помітив, що в небі дуже багато перелітних птахів. Вони линули табунами і перегукувалися.

— О, ви теж сьогодні перелітали море? — питали одні.

— Як бачите, — чулося у відповідь.

— Ну, як вам подобається цьогорічна весна?

— Немає жодного листочка, і вода в озерах холодна...

Нільс помітив також, що гуси летіли не прямо, а кружляли над рівниною, ніби раділи, що знову повернулися до рідного краю, ніби хотіли привітати кожную садибу.

Коли гусям доводилось пролітати над подвір'ям, де походжали кури, вони питали:

...

Далі — у повній книжці «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими
гусьми».

nashaknyga.com.ua